

Наталія МИСАК

УКРАЇНСЬКІ СТУДЕНТСЬКІ ТОВАРИСТВА В СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОМУ ЖИТТІ СХІДНОЇ ГАЛИЧИНИ У 80–90-х РОКАХ ХІХ СТОЛІТТЯ: НАРОДОВЕЦЬКА, МОСКВОФІЛЬСЬКА ТА САМОСТІЙНИЦЬКА ТЕЧІЇ

“Коли у якого народу молодіж здорова духом і серцем, повна патріотизму і сильна для свого народу все покласти в жертву свої домашні інтереси, свої надії, тоді нарід може дивитися спокійно в будучність, бо на її сторожі стоїть його молодіж свідомо своєї великої задачі, а яка молодіж така будучність народу”

Євген Косевич

У період 80–90-х років ХІХ ст. український національний рух в Галичині входить у нову фазу – політичного оформлення. На цей же час припадає останній етап у процесі формування української нації. Національна свідомість поступово стає притаманною великій частині населення. Українці домагаються реалізації своїх національних прав у всіх сферах суспільного життя. Такі вимоги стають загальнонаціональними, їх проголошують головним завданням політичної боротьби як на селянських вічах, так і в середовищі українських депутатів Галицького сейму й австрійського парламенту. Не останню роль у тогочасних подіях відіграє така соціальна група, як молодь. Вона однією з перших відчула всю нерівноправність українського населення в Галичині, зокрема в галузі науки й освіти. Активній політичній діяльності українського студентства перешкоджали всебічний контроль із боку урядових інституцій і погане матеріальне становище. Все ж, попри це, наприкінці ХІХ ст. значна частина студентства вливається в активне суспільно-політичне життя. І. Франко так охарактеризував тогочасну ситуацію: “В остатнім двадцятиліттю ХІХ-го віку на підмогу, а почасти на зміну давнішим діячам вийшла нова генерація робітників і вкинула в ту прірву велику працю, велику силу гарячого запалу і твердої віри в будучину нашої нації. Ця генерація звіяла бурю в нашім національнім життю, та рівночасно прочистила повітря, проложила не в однім напрямі нові стежки. Вона розбудила пристрасті там, де вперед була байдужість і рутинна, оживила пульс народного життя. Се був той запас свіжих сил, який віднайшла в собі наша нація в хвилі тяжкого пригноблення. Я називаю ту генерацію, тих молодих людей, що своєю працею збудували той замітний ступінь, який визначається у нас між роком 1880 і 1900, «Молодою Україною»”¹.

¹ *Франко І. Молода Україна / І. Франко. – Львів: Накладом Українсько-руської видавничої спілки, 1910. – Ч. 1: Провідні ідеї й епізоди. – С. 8–9; Його ж. З останніх десятиліть ХІХ віку / І. Франко // Його ж. Зібрання творів у п’ятдесяти томах. – Київ: Наукова думка, 1984. – Т. 41: Літературно-критичні праці (1890–1910). – С. 476.*

У сучасній українській історіографії молодіжний рух у Галичині кінця XIX – початку XX ст. належить до досить актуальних проблем. Однак висвітлювали й надалі висвітлюють лише певні аспекти цієї теми, насамперед, участь студентських товариств у громадсько-політичному й культурному житті краю, аналіз діяльності найактивніших учасників цього руху тощо. Різним напрямам діяльності молодіжних організацій присвячені праці І. Андрухів², Р. Ковалюка³, І. Гурака⁴, В. Леника⁵, М. Трегуб⁶, І. Гуменної⁷, Т. Плазової⁸ та ін. Утім, попри значний інтерес до історії молодіжного руху, деякі моменти, зокрема організаційна структура товариств, їх фінансова організація, внутрішнє політичне структурування, основні напрями діяльності, залишаються практично не вивченими.

Мета дослідження – з’ясувати особливості ідейно-політичного структурування українського академічного* руху в Галичині наприкінці XIX ст., вплив політичної ситуації у краї та різних політичних сил на діяльність студентських товариств.

- ² *Андрухів І.* Українські молодіжні товариства Галичини: 1861–1939: короткий історичний нарис / І. Андрухів. – Івано-Франківськ, 1995. – 73 с.; *Його ж.* Виховна діяльність українських молодіжних товариств у Галичині (1894–1939 рр.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.01 “Загальна педагогіка та історія педагогіки” / І. Андрухів. – Івано-Франківськ, 1997. – 23 с.
- ³ *Ковалюк Р.* Український студентський рух на західних землях. XIX–XX ст. / Р. Ковалюк. – Львів, 2001. – 420 с.; *Його ж.* Національно-патріотичний рух студентської молоді Галичини в 1900–1914 роках / Р. Ковалюк // Галичина. – 2002. – № 8. – С. 35–46.
- ⁴ *Гурак І.* Українське студентство у суспільно-політичному житті Східної Галичини (60-ті роки XIX – початок XX ст.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01 “Історія України” / І. Гурак. – Івано-Франківськ, 2005. – 19 с.; *Його ж.* “Молода Україна”: студентство в суспільно-політичному житті Галичини (60-ті рр. XIX – початок XX ст.) / І. Гурак. – Івано-Франківськ, 2007. – 280 с.; *Його ж.* Студентство у боротьбі за відкриття українського університету у Львові та події 1 липня 1910 р. / І. Гурак // Українознавчі студії: Науково-теоретичний журнал Інституту українознавства при Прикарпатському національному університеті ім. Василя Стефаника. – 2007–2008. – № 8–9. – С. 305–315.
- ⁵ *Леник В.* Українська організована молодь (Молодечі організації від початків до 1914 р.) / В. Леник. – Мюнхен; Львів, 1994. – 181 с.
- ⁶ *Трегуб М.* Українські студентські товариства у Львові другої пол. XIX – поч. XX ст. (Огляд архівних документів) / М. Трегуб. // Записки Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника. – Київ: Наукова думка, 1993. – Вип. 1. – С. 23–34.
- ⁷ *Гуменна І.* Українські студентські товариства у розвитку освіти і науки у Східній Галичині першої третини XX ст. / І. Гуменна // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія / [за заг. ред. І. Зуляка]. – Тернопіль: В-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2013. – Вип. 2. – Ч. 1. – С. 51–56; *Її ж.* Участь українських студентських товариств у суспільно-політичному житті Східної Галичини початку XX ст. – 1939 рр. / І. Гуменна // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nauka.uagate.com/?Page_id=382
- ⁸ *Плазова Т.* Суспільно-політична діяльність молодіжних об’єднань у 1894–1939 рр. у Західній Україні / Т. Плазова // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. – 2011. – Вип. 23. – С. 42–47.
- * В австрійській освітній системі студенти вищих навчальних закладів називалися академіками, відповідно студентські товариства – академічними, а студентський рух – академічним.

Також охарактеризувати спроби консолідації зусиль у молодіжному середовищі заради досягнення спільних цілей, визначити причини невдач у цьому напрямі.

Зародження українського молодіжного руху в Галичині припадає на 1860-ті роки. У цей час у Львові виникають дві студентські “громади”. Одна об’єднувала вихованців Духовної семінарії, а друга – студентів Львівського університету. Вони ставили перед собою завдання дбати про захист і реалізацію прав українського студента, репрезентувати його інтереси перед австрійською владою. Мали на меті сприяти поширенню національної самоосвіти, а також залучати молодь до обговорення актуальних мовно-літературних та політичних питань⁹. У жовтні 1870 р. виникло українське студентське товариство “Академічна бесіда”, від якого невдовзі відколовся “Академічний кружок”. У грудні того ж року утворився гурток під назвою “Дружній лихвар”. У 1871 р. він успадкував майно щойно самоліквідованої “Академічної бесіди”. “Академічний кружок” і “Дружній лихвар” (у березні 1882 р. перейменованій на “Академічне братство”) упродовж наступного 20-ліття були єдиними організаціями у Східній Галичині, які представляли і захищали інтереси української університетської молоді.

З початку 90-х років XIX ст. під впливом суспільно-політичної ситуації у краї студентське середовище охопили кардинальні зміни. У 1892 р. відбувається розкол “Академічного братства”. Після невдалої спроби прихильників “нової ери”^{*} взяти під контроль товариство, з його складу вийшла менш радикальна частина і створила власне об’єднання “Ватра”¹⁰. Але проіснувало воно недовго. Члени “Академічного братства” та “Ватри” усвідомлювали необхідність створення єдиної української студентської інституції, щоб консолідувати молодь для реалізації націотворчих завдань, а тому вже з 1893 р. розпочалися переговори про об’єднання. Вони тривали два роки, поки не було усунуто всі протиріччя між сторонами. Зрештою, члени обох товариств вирішили об’єднати ці організації в одну під назвою “Академічна громада”¹¹. Вона була досить впливовою, до її складу на початку XX ст. входило понад дві третини українського студентства в Галичині¹².

⁹ *Середа О.* Громади раннях народовців у Східній Галичині (60-ті роки XIX століття) / *О. Середа* // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2001. – Вип. 9: Ювілейний збірник на пошану Феодосія Стебля. – С. 380.

^{*} “Нова ера” – компромісна польсько-українська угода, укладена наприкінці 1890 р. між українськими депутатами крайового сейму та галицьким намісником Казимиром Бадені. Її суть полягала в підтвердженні українцями своєї лояльності до крайового уряду, натомість польська адміністрація Галичини повинна була визнати самостійність української нації та більше дбати про розвиток останньої. Текстово угода ніколи не оформлювалась й гарантувалась лише чесним словом її ініціаторів. Варто зауважити, що в середовищі як польського, так і українського загалу політика “нової ери” не знайшла підтримки, а на початку 1894 р. обидві сторони проголосили в сеймі повну відмову від цього курсу.

¹⁰ *Назарук О.* Хроніка руху української академічної молоді у Львові / *О. Назарук, О. Охримович* // “Січ”. Альманах в пам’ять 40-их роковин основи товариства “Січ” у Відні / [зібрані і видали З. Кузеля, А. Чайковський]. – Львів, 1908. – С. 421.

¹¹ *Його ж.* Хроніка руху української академічної молоді у Львові. – С. 423.

¹² *Леник В.* Українська організована молодь... – С. 51.

Упродовж 80-х років XIX ст. академічні товариства у краї перебували під ідеологічним впливом діячів двох політичних напрямів – москвофільського та народовецького. Тому, відповідно, сприймали і проголошували їхні ідеї й ідеали. У 80–90-х роках XIX ст. відбуваються кардинальні зміни в народовецько-москвофільських відносинах, які вплинули й на стосунки між молодіжними організаціями. Москвофіли в ідеологічному плані вважали українців Галичини частиною спільноти, яка означувалася поняттям “русский народ”. Однак у середовищі цієї течії спектр розуміння поняття “русский” був досить широким. Окрім того, москвофільську національно-політичну програму можна схарактеризувати як досить заплутану. Представники народовецької течії вважали українців окремим народом, який має право на реалізацію своїх національних прав. Якщо раніше в українському національному русі підтримувалась співпраця цих двох політичних напрямів, то наприкінці 80-х років вона перетворилась на гальмо для потенційних можливостей народовецької партії. Союз із москвофілами унеможлилював втілення національної програми, яка поступово ставала нагальною потребою українського суспільно-політичного життя. Водночас посилюється інтерес австрійського уряду до українського питання, яке мало стати одним із козирів у протистоянні з Росією. Народовці, сподіваючись на підтримку Відня, змушені були піти на розрив із москвофілами й відмовитись на деякий час від домагань власної національної державності. Це була спроба вийти з “глухого кута галицької політики”¹³.

“Академічне братство” від початку створення (ще як “Дружній лихвар”) поділяло засади народовецького руху. Користувалось фонетичним правописом. У цей період перебувало під сильним впливом діячів старшого покоління. Поступово в товаристві почали переважати радикальні тенденції, і воно еволюціонувало в бік соціалізму. Це призвело до розколу в народовецькому студентському середовищі на початку 90-х років, про що вже сказано. “Академічний кружок” перебував під всеохопним впливом москвофільської течії аж до ліквідації товариства в 1894 р.*. Такі ж позиції обіймав і його правонаступник – гурток “Друг”. Як і представники старшого покоління, організація орієнтувалась на Російську імперію, постійно наголошувала на своїй мовній та літературній спільності з російським народом. Офіційною мовою товариства було “язичіє”, наближене до російської (користувались етимологічним правописом). В “Академічному кружку” вже з початку 80-х років і до його ліквідації провідні позиції належали течії на чолі зі студентами юридичного факультету Володимиром Дудикевичем і богословського факультету

¹³ Аркуша О. Український національно-політичний рух у Галичині наприкінці 80-х рр. XIX ст. / О. Аркуша // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 1997. – Вип. 3–4. – С. 130–131.

* “Академічний кружок” був розпущений 19 березня 1894 р. Головна причина цього полягала в неприхильному ставленні органів влади, яких насторожувала промосковська орієнтація гуртка та використання ним у діловодстві “російської” мови. В офіційних документах про ліквідацію вказувалось, що діяльність студентської організації суперечить Закону “Про товариства” від 15 листопада 1867 р. (молодіжний гурток займає непатріотичні позиції, а значить становить загрозу для державних інтересів). Наприкінці листопада 1894 р. студенти-москвофіли заснували нове товариство “Друг”, яке стало правонаступником “Академічного кружка”. Воно проіснувало до 1939 р.

Осипом Мончаловським. Вони дотримувались найбільш агресивної лінії щодо українського національно-визвольного руху, а також виступали за відмову від української мови та перехід на російську¹⁴.

Варто зауважити, що впродовж досліджуваного періоду були неодноразові спроби українських студентських товариств подолати ідеологічні розбіжності й організувати спільну, сконсолідовану діяльність у боротьбі за національні права українців в Австро-Угорській імперії. Втім, дуже часто саме втручання політиків старшого покоління, їх намагання контролювати і скеровувати молодіжний рух зводило нанівець усі ці намагання студентів. При тому, що іноді приводи для конфліктів були зовсім дріб'язковими та несуттєвими.

Однією з причин непорозуміння й “каменем роздору” між “Академічним братством” та “Академічним кружком” було мовне питання. Наприклад, у січні 1881 р. члени московфільської студентської організації вирішили влаштувати спільно з “Дружнім лихварем” танцювальний вечір. Однак перед керівництвом товариства було поставлено низку умов. По-перше, наголошувалось, що збори організаційного комітету повинні відбуватись у приміщенні “Академічного кружка”. По-друге, запрошення і програма заходу мали бути надруковані мовою, яку вживає московфільське товариство. Виділ* “Дружнього лихваря” запропонував, щоби сторони в запрошеннях послуговувалися кожна власною мовою і правописом. Однак цю пропозицію відхилили. Зрештою, керівництво “Дружнього лихваря” пішло на поступки і спільний вечір відбувся на умовах “Академічного кружка”¹⁵.

Ще одне непорозуміння між цими товариствами в мовному питанні виникло у травні 1882 р. “Дружній лихвар” відмовився взяти участь у поминальному богослужінні в пам'ять митрополита Григорія Яхимовича, яке влаштував “Академічний кружок”, бо запрошення були надруковані “російською” мовою. У відповідь московфільське студентське товариство звинуватило членів “Дружнього лихваря” в нетерпимості й не толерантному ставленні до своєї мови, у прагненні нав'язати іншій організації власну ідеологію та спрямованість. Також наголошувалось, що “Академічний кружок” – це товариство малоруської молоді й користується воно “руською” мовою. А студенти з цієї організації вважають себе “руськими”, частиною великого “руського” народу, тому всі влаштовувані заходи будуть “руськими”. Також керівництво гуртка в листі до “Дружнього лихваря” вказувало на непорушність своїх принципів: “...дорожа историей нашею, историей русского народа, дорожа нашими душевными идеалами, мы не намерены уступаться ими в мельчайших мелочах, а готовы всегда, и везде, и против всех защищать”¹⁶.

¹⁴ *Макарчук С.* Громадсько-політичний центр західноукраїнського краю / С. Макарчук // Львів: Історичні нариси. – Львів, 1996. – С. 281.

* Виділ – один із керівних органів студентського товариства, виконував провідні функції між скликанням загальних зборів.

¹⁵ Львівська національна наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України, відділ рукописів (далі – ЛННБ України імені В. Стефаника, відділ рукописів). – Ф. 166 (“Дружній лихвар”). – Спр. 17/п. 1. – Арк. 1–1 зв., 3; Слово (Львів). – 1881. – 17 січня. – Ч. 5.

¹⁶ ЛННБ України імені В. Стефаника, відділ рукописів. – Ф. 166. – Спр. 17/п.1. – Арк. 8–9.

Суперечки між організаціями виникли й під час підготовки до студентського віча в Коломиї у 1884 р. із приводу того, що організаційний комітет не вніс на розгляд віча питання про викладання у Львівському університеті російської літературної мови, а також не запросив до участі в зборах москвофільське студентське товариство “Буковина” з Відня. Крім того, віділ “Академічного кружка” не погоджувався з датою і місцем проведення зібрання. Оскільки всі вимоги студентів-москвофілів були відхилені, члени організації звинуватили керівництво “Академічного братства” у спробі дискредитувати перед громадськістю дії кружка, який нібито перешкодив скликанню віча, й відмовились взяти участь у студентських зборах в Коломиї¹⁷. Так, майже всі спроби налагодити взаємодію між товариствами не приносили очікуваних результатів, а непорозуміння в мовно-культурному й ідеологічному питаннях ще більше поглиблювались.

“Академічний кружок” цілком орієнтувався на Росію, підтримував тісні контакти з організаціями та діячами з її території. Ще з 1870-х років він одержував щедрі субсидії від російських слов’янофільських товариств. Бібліотека “Академічного кружка” поповнювалась за рахунок безкоштовної періодики з видавництв Петербурга та Москви. Австрійська влада вбачала небезпеку для державного ладу з боку москвофільського руху як інспірованого Російською імперією, а тому намагалася обмежити його вплив на широкі верстви населення. У зв’язку з цим 4 лютого 1882 р. були заарештовані діячі-москвофіли: видатний правник із Закарпаття Адольф Добрянський, його донька Ольга Грабар, редактор і видавець газети “Слово” Венедикт Площанський, редактор “Пролома” Іосиф Марков, редактор “Страхопуда” Степан Лабаш [одразу був звільнений – *Н. М.*]. Серед затриманих був також касир “Академічного кружка”, студент юридичного факультету Василь Лагола. Водночас поліція провела ревізії у приміщенні товариства і на квартирі, де мешкав один із його членів, студент юридичного факультету Федір Олексевич. Там конфісковано деяку літературу й документацію. Заарештованим інкримінували державну зраду і вони постали перед австрійським судом у Львові*. Слухання відбувались упродовж червня–липня 1882 р. Василь Лагола був свідком на цьому процесі. Він виступав у суді 3 липня. У свідченні касир “Академічного кружка” підтвердив існування постійних контактів між студентським товариством і діячами з Росії. В. Лагола зазначив, що звіди постійно безкоштовно доставляли книги та газети, зокрема часопис “Русь” одного з ідеологів слов’янофільства Івана Аксакова. Наступного дня в суді свідчили голова “Академічного кружка”, студент філософського факультету Володимир Курбас і член виділу цього товариства, студент юридичного факультету Осип Грабинський¹⁸. Невдовзі обвинувачених виправдано, але процес ослабив москвофільство, чим скористався український національний рух. У цей час у студентському середовищі провідні позиції обіймає “Академічне братство”.

Однак контакти москвофільської молоді з російськими організаціями й діячами тривали і надалі. Наприклад, членів “Академічного кружка” Теофіла Коцовського й

¹⁷ Державний архів Львівської області (далі – ДАЛО). – Ф. 297 (Товариство “Академічне братство” у Львові). – Оп. 1. – Спр. 4. – Арк. 35–40 зв.

* В історичній літературі ці події одержали назву “процес Ольги Грабар”.

¹⁸ Слово. – 1882. – 26 січня. – Ч. 9; 29 травня. – Ч. 57; 23 червня. – Ч. 67.

Омеяна Курбаса у квітні 1886 р. затримала російська жандармерія в Петербурзі за участь у кирило-мефодіївських торжествах. Згодом їх звільнили з-під арешту¹⁹.

Члени “Академічного братства” підтримували контакти з діячами із Наддніпрянської України. У квітні 1885 р. російська жандармерія в м. Крем’янци при спробі нелегального переходу державного кордону затримала Івана Максим’яка. Під час обшуку в нього вилучили комплект літератури, серед якої заборонені в Російській імперії українські книги і брошури, зокрема чотири примірники повісті І. Франка “Захар Беркут”, польські соціалістичні видання. Під час допиту, на якому були присутні й австрійські чиновники, І. Максим’як зізнався, що ці книги передав йому “Етнографічно-статистичний кружок” (гурток у складі “Академічного братства”), членом якого він є. Затриманий також повідомив, що протягом двох останніх років він чотири рази нелегально переходив австрійсько-російський кордон²⁰. Ця подія стала приводом до проведення 23 листопада ревізії в бібліотеці “Академічного братства”. З 1 200 книг вилучили 19. Після детальнішого огляду 11 товариству повернули. До конфіскованих потрапили: “Оповідання” Олекси Стороженка, роман Панаса Мирного (Рудченка) “Хіба ревуть воли, як ясла повні?”, етнографічні праці Сергія Подолинського, дві книги Михайла Драгоманова, брошура “Про багатство і бідність”. Поширення цих книг поліцейні органи потрактували як злочин, тому подальше вирішення питання передали в Державну прокуратуру, а книгу “Громада українська. Збірка впорядкована М. Драгомановим” – на розгляд до крайового суду. Останній своїм розпорядженням від 13 грудня 1885 р. заборонив її розповсюдження. Особливо цікавим є той факт, що на час обшуку не існувало жодних обмежувальних урядових постанов, під які б підпадала конфіскована література. Поширення вилучених книг було заборонене пізніше – 26 листопада 1885 р. розпорядженням державного прокурора за № 26470²¹.

Члени “Академічного братства” підтримували тісні контакти з Олександром Кониським й іншими діячами з Наддніпрянщини. У 1886 р. товариство задумувало видати в пам’ять 25-х роковин Т. Шевченка альманах. Водночас О. Кониський звернувся до студентської організації з листом від імені п. Солодкого [псевдонім – *Н. М.*] із Києва, який хотів посприяти виданню в Галичині щомісячного журналу розміром у 10 аркушів і зобов’язувався виділити на такі цілі протягом першого року 3 тис., а наступного – 1,5 тис. гульденів*. Керівництво товариства радо прийняло цю пропозицію. І. Франко написав програму майбутнього часопису.

¹⁹ Там само. – 1886. – 3 квітня. – Ч. 36.

²⁰ Грицак Я. “...дух, що тіло рве до бою...”: Спроба політичного портрета Івана Франка / Я. Грицак. – Львів: Каменяр, 1990. – С. 95.

²¹ ДАЛО. – Ф. 297. – Оп. 1. – Спр. 4. – Арк. 67, 83–84 зв.; Слово. – 1885. – 19 листопада. – Ч. 128.

* Гульден – назва грошової одиниці Австро-Угорщини, запроваджені в обіг у 1857 р. За нею в суспільстві закріпилась напівофіційна назва – золотий ринський. Гульден (флорин) поділявся на 100 крейцерів. У 1892 р. Австро-Угорщина провела грошову реформу, в результаті якої в обіг вводилась крона. Співвідношення між старою і новою валютою було таким: 1 гульден = 2 кронам, 1 крейцер = 2 геллерам. Гульден паралельно з кроною перебував в обігу до 1899 р.

Він навіть відвідав Київ і пробував налагодити особисті контакти з п. Солодким. Останній невдовзі відмовився від фінансування українського журналу в Галичині, і всі організаційні заходи були призупинені²².

Тим часом продовжувались контакти “Академічного братства” з О. Кониським, який 1890 р. відвідав Львів²³. Підтримувались відносини і з наддніпрянською молоддю. Так, студенти Київського університету Сергій Деген разом із сестрами Наталією та Марією, Богдан Кістяківський, а також Аполлінарій Маршинський, Овсюк і Янковська [імена нез’ясовані – *Н. М.*] взяли участь в організованій “Академічним братством” студентській мандрівці по Галичині в 1889 р. Київська молодь також хотіла вдосконалити свою українську розмовну мову, ознайомитися з особливостями галицького побуту, політичною ситуацією у краї. Сергій Деген та Богдан Кістяківський мали при собі рекомендаційні листи від Володимира Антоновича й Олександра Кониського до професорів Львівського університету Олександра й Омеляна Огоновських та Ісидора Шараневича з проханням про сприяння в користуванні бібліотеками і надання необхідних наукових консультацій²⁴. Члени “Академічного братства” дуже привітно зустріли наддніпрянську делегацію й організували на її честь урочистий вечір, де були присутні І. Франко, М. Павлик, Є. Олесницький та інші діячі²⁵. Австрійська влада з підозрою віднеслася до київських студентів. Справу погіршив поданий на адресу австрійського консула у Києві Франциска Шпанера донос, в якому вказувалось, що наддніпрянці вирушили в Галичину, щоб підбурювати селян проти панів, а також українців проти поляків²⁶. Киян одразу ж заарештували. Під варту потрапив й І. Франко. Тоді ж відбулись обшуки у приміщеннях “Академічного братства”, редакціях деяких львівських часописів й осередках товариств “Просвіта” та “Руська Бесіда”²⁷. Врешті-решт за відсутності складу злочину слідство припинило і всіх заарештованих звільнило²⁸.

Упродовж досліджуваного періоду, як діячі старшого покоління прагнули порозумітися з польськими політиками, так і українські студенти неодноразово намагалися налагодити контакти з польськими академічними організаціями Галичини. Зокрема “Академічне братство” контактувало з польськими студентськими товариствами “Братня поміч” й “Академічна читальня”. Останні іноді запрошували українську молодь до участі в культурно-просвітніх заходах, які вони організовували. Наприклад, у травні 1883 р. “Академічна читальня” звернулася до

²² Лист І. Франка до М. Драгоманова від 24 жовтня 1886 р. // Франко І. Зібрання творів: у 50 т. – Київ: Наукова думка, 1986. – Т. 48: Листи. – С. 77–78.

²³ Центральний державний історичний архів України, м. Львів (далі – ЦДАЛ України). – Ф. 146 (Галицьке намісництво). – Оп. 7. – Спр. 4452. – Арк. 4.

²⁴ *Калинович В.* Політичні процеси Івана Франка та його товаришів / В. Калинович. – Львів: В-во Львівського університету, 1967 – С. 126.

²⁵ *Лукіянович Д.* Арешти І. Франка і судові процеси над ним / Д. Лукіянович // Дослідження творчості Івана Франка. – Київ: В-во АН УРСР, 1959. – Вип. 2. – С. 87–88.

²⁶ Там само. – С. 88.

²⁷ *Назарук О.* Хроніка руху... – С. 414.

²⁸ Детальніше див.: Іван Франко. Документи і матеріали. 1856–1965. – Київ: Наукова думка, 1966 – С. 123–140; *Калинович В.* Політичні процеси... – С. 125–134; *Лукіянович Д.* Арешти І. Франка... – С. 79–90.

братства із пропозицією взяти участь у засіданні комітету з організації студентської мандрівки²⁹. Тоді ж виділ “Братньої помочі” запросив хор українського товариства співати на своєму вечорі 10 червня³⁰. У січні 1886 р. ця організація звернулася до “Академічного братства” з проханням відделегувати двох студентів до складу комітету з організації урочистого прощання із професором Львівського університету Е. Ріттнером³¹. У 1895 р. читальня готувала до видання “Академічний календар на 1895/1896 рік”. У зв’язку з цим просила керівництво братства подати детальну інформацію про своє товариство для публікації у книзі³². Правдоподібно, більшість таких звернень залишались без відповідей.

Втім, академічна молодь, попри національні протиріччя в Галичині, усвідомлювала необхідність консолідації зусиль для захисту своїх прав перед органами влади. І навіть спробувала реалізувати цю ідею. Наприкінці 1882 і впродовж 1883 рр. тривали переговори між керівництвом “Братньої помочі” й “Академічного братства” про об’єднання. Планувалося, що українське товариство вилучить зі статуту пункт про фінансову допомогу молоді й функціонуватиме лише як читальня. При цьому воно повинно передати все своє майно у відання польської організації, а його члени набувають рівних прав та обов’язків із членами “Братньої помочі”. Керівництво останньої зобов’язувалось запровадити у вжиток поряд із польською й українську мову. Проте заплановані кроки були зірвані через намагання “Братньої помочі” залучити до переговорів про об’єднання представників “Академічного кружка”³³. “Академічне братство” рішуче не погодилось на ці умови. Воно відмовилось передати свої фонди польському гуртку та ліквідувати “запомогові” функції. Водночас “Академічне братство” вимагало реформування внутрішнього устрою “Братньої помочі”³⁴. Зрештою, переговори закінчилися безрезультатно. А в квітні 1884 р. українське студентське товариство опублікувало у пресі заяву про те, що воно ніколи не мало наміру об’єднуватись із “Братньою поміччю”³⁵.

У 1888–1889 рр. під загрозою утиску поліцією прав академічних організацій молодь двох національностей вдалася до спільних дій із захисту власних інтересів³⁶. Поляки належали до комітету, який займався організацією студентського віча в березні 1889 р. Окрім того, в січні наступного року виділ “Братньої помочі” звернувся до “Академічного братства” з визнанням його сміливих дій на захист академічних і національних прав під час віча українських студентів у грудні 1889 р.³⁷

²⁹ ДАЛО. – Ф. 297. – Оп. 1. – Спр. 4. – Арк. 21.

³⁰ Там само. – Арк. 22.

³¹ Там само. – Арк. 75.

³² Там само. – Арк. 148–149.

³³ ДАЛО. – Ф. 297. – Оп. 1. – Спр. 4. – Арк. 14–14 зв.

³⁴ Там само. – Арк. 6 зв.

³⁵ Слово. – 1884. – 1 квітня. – Ч. 39.

³⁶ Детальніше див.: *Химка Д.-П.* Зародження польської соціал-демократії та українського радикалізму в Галичині (1860–1890) / Д.-П. Химка. – Київ: Основні цінності, 2002. – С. 194–195.

³⁷ ДАЛО. – Ф. 297. – Оп. 1. – Спр. 4. – Арк. 108.

Однак такі стосунки не схвалювали всі представники молоді двох національностей. Противниками цього порозуміння виступили члени кружка й частина польських студентів з “Академічної читальні”. Перші мотивували своє відступництво тим, що вбачали в тогочасній ситуації “польську інтригу”, а другі – тим, що провід у студентському русі здійснюють представники української молоді. Незважаючи на це, певне порозуміння українських і польських студентів мало велике значення для подальшого розвитку академічних товариств. Високо оцінював такі стосунки І. Франко. Він вважав, що найбільшим плюсом подібних дій студентських організацій “була солідарність польської і руської молоді в ... домаганні волі і академічної гідності. Вияв цей тим більш відрадний, що саме тільки здорові і незаражені жодним національним шовінізмом, жодною лакейською послужливістю елемента опинились тут пліч-о-пліч і пройшли ту першу спробу стійко і злагоджено”³⁸.

Наприкінці 1890-х років відбуваються кардинальні зміни в суспільно-політичній думці галицьких українців. Якщо раніше в політичних колах провідною була теза про поділ краю на дві частини – польську й українську та надання останній автономного статусу, то тепер поступово утверджується думка про політичну самостійність України. Особливої популярності вона набула після публікації праці колишнього члена “Академічного братства” Ю. Бачинського під назвою “Україна irredenta”. Ця ідея знайшла велику підтримку у студентському середовищі. Так, 1897 р. на вечорі вшанування пам’яті Т. Шевченка у Львові голова “Академічної громади” Ісидор Голубович* проголосив політичну самостійність України найважливішим ідеалом української молоді³⁹. А вже під час студентського віча 1899 р. всі одногolosно підтримали заяву голови віденського товариства “Січ” В. Старосольського* про те, що ідеалом українського студентства є Україна “irredenta”⁴⁰. Крім того, молодь починає

³⁸ *Франко І.* На чий млин вода? / І. Франко // Франко І. Педагогічні статті і висловлювання. – Київ: Радянська школа, 1960. – С. 154.

* Голубович Ісидор (Сидір) (1873–1938) – відомий український політичний і державний діяч, член Української національно-демократичної партії (УНДП). З 1911 р. – депутат австрійського парламенту, а з 1913 р. – Галицького сейму. У 1915 р. став членом Загальної Української Ради. У жовтні 1918 р. був обраний до складу Української Національної Ради. У листопаді–грудні 1918 р. очолював Державний секретаріат судових справ в уряді К. Левицького. З січня 1919 р. – голова Державного секретаріату Західноукраїнської Народної Республіки – Західної області Української Народної Республіки (ЗУНР – ЗО УНР).

³⁹ *Грицак Я.* До генези ідеї політичної самостійності України / Я. Грицак // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність: зб. наук. праць. – Київ: Наук. думка, 1992. – Вип. 1. – С. 140.

* Старосольський Володимир (1878–1942) – громадсько-політичний діяч, правник і соціолог; адвокат у Львові в політичних процесах, член Української військової організації (УВО) й Організації українських націоналістів (ОУН), один з організаторів Січового стрілецтва. У 1920–1928 рр. – на еміграції, професор державного права Українського вільного університету (УВУ) та Української господарської академії в Подєбрадах. У 1928 р. повернувся до Львова, працював адвокатом. Після радянської окупації був заарештований на 10 років, помер у тюрмі в Маріїнську (Сибір).

⁴⁰ Українсько-руський університет. Пам’яткова книжка першого віча студентів Українців-Русинів всіх вищих шкіл Австрії в справі оснований українсько-руського університету / [зібрав і видав М. Крушельницький]. – Львів, 1899. – С. 25.

робити практичні кроки із реалізації цієї ідеї. Після віча на довірчих зборах була створена нелегальна і законспірована студентська організація. Вона мала власний провід – т. зв. “комітет десяти” і локальні осередки в кожному вищому навчальному закладі, де була українська молодь. Організація не вела жодної документації, а між її членами підтримувався особистий зв’язок. Згодом вона одержала назву “Молода Україна”. Характеризуючи діяльність організації, Ю. Старосольський, син одного з її засновників В. Старосольського, зазначав, що “це був ідеологічний рух молоді, яка вірила в ідею вільної, самостійної, соборної Української Держави і готова була служити цій ідеї. Реальною силою «Молодої України» був глибокий ідеалізм і дисциплінованість її членів”⁴¹. До керівного комітету організації увійшли представники п’яти політичних течій: Є. Косевич, В. Темницький і В. Старосольський (від соціал-демократичної), А. Крушельницький та О. Грабовський (від радикальної), М. Галушинський і Л. Цегельський (від національно-демократичної), С. Горук (від християнсько-національної) та Т. Мелень (від теоретично-монархістської групи). Більшість із них на той час були членами “Академічної громади”. Одразу ж розпочались заходи зі створення власного пресового органу. Вже восени 1899 р. був сформований редакційний комітет часопису “Молода Україна”, до якого увійшли О. Грабовський, В. Старосольський, Є. Косевич, Л. Цегельський, В. Темницький, А. Крушельницький і С. Горук, а в січні 1900 р. вийшов перший номер журналу⁴². Так, наприкінці 90-х років XIX ст. в українському студентському середовищі утверджується думка про необхідність політичної самостійності України.

У цей же час загострюється непорозуміння між політиками старшого покоління і студентством на ґрунті різного бачення майбутньої долі Галичини. Перші вважали доцільним більш поміркований шлях побудови національної держави, через різні домовленості, компроміси з Віднем і поляками. Другі були більш радикально налаштовані, вимагаючи докорінних та рішучих змін у суспільно-політичному житті Галичини, реалізації прав і свобод українського народу. Пригадуючи тогочасну ситуацію, В. Темницький писав: “Старші мали за собою деяку організацію, пресу, opinieю загалу – молодим сього не доставало. Їхні серця леліяли ідеал самостійної України, високо несли національний прапор – але у практичній боротьбі почували свою безсильність”⁴³. Представники старшого покоління намагались підпорядкувати собі молодь, обмежити поширення в її середовищі радикальних ідей. Народовці навіть пробували налагодити співпрацю з москвофілами, щоби спільно виступити проти радикального руху (який уособлювало молодше покоління), контролювати його розвиток. Яскравим прикладом цього стали події з нагоди святкування 50-ліття скасування панщини в Галичині й початку національного відродження галицьких українців у травні 1898 р. Приготування до ювілею розпочалися у Львові ще навесні

⁴¹ *Старосольський Ю.* Шляхами предків / Ю. Старосольський // Записки НТШ. – Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1991. – Т. 210: Володимир Старосольський. 1878–1942. – С. 45.

⁴² *Темницький В.* Часопись “Молода Україна” / В. Темницький // “Січ”. Альманах в пам’ять 40-их роковин основання товариства “Січ” у Відні / [зібрані і видали З. Кузеля, А. Чайківський]. – Львів, 1908. – С. 437.

⁴³ Там само. – С. 436.

1897 р. “Крайовий руський комітет виборчий”, який цим займався, звернувся до студентського товариства “Академічна громада” із запрошенням взяти участь у святкуванні. Однак керівництво організації одногосно відмовилось. Ще одне звернення до академічної молоді від комітету надійшло у травні 1898 р. Він пропонував відделегувати свого представника для виголошення під час віча доповіді від імені студентства. Та й цього разу члени “Академічної громади” відмовились⁴⁴.

Конфлікт між представниками народовецького табору, які входили до складу організаційного комітету, і національно-свідомою молоддю з новою силою спалахнув 12 травня 1898 р., коли була опублікована програма ювілейного святкування. Там зазначалось, що від імені “галицько-руського” студентства виступатиме правник, голова москвофільського товариства “Друг” Юліан Сьокало. Українська поступова молодь, що об’єднувалась в організаціях “Академічна громада” й “Основа”^{*}, вдалася до низки рішучих протестів. Насамперед 14 травня відбулося спільне засідання, на якому було вирішено вислати делегацію до голови комітету Ю. Романчука з вимогою оприлюднити заяву, що Ю. Сьокало виступатиме не від імені “українсько-руської”, а “галицько-руської” молоді. Однак на цю петицію студенти одержали відмову⁴⁵.

У відповідь представники “Академічної громади” й “Основи” вранці 17 травня подали для публікації в редакцію газети “Діло” заяву, в якій обстоювали свої позиції. Вони, як делегати українсько-руського студентства, вкотре офіційно відмовилися від участі в ювілейних святкуваннях, організованих народовцями та москвофілами, протестували проти виступу Ю. Сьокала від імені галицької молоді, оскільки стверджували, що він не вважає себе представником української народності й вороже ставиться до її самостійного розвитку. Редакція відмовилась публікувати таку заяву. Тоді представники національно свідомого студентства надрукували її у вигляді окремих листівок і розповсюдили серед населення. За одним із таких текстів заяву оприлюднили 18 травня в Ч. 118 “Слова польського” (“Słowa polskiego”)⁴⁶. Відповідь із народовецького табору була блискавичною. “Діло” опублікувало студентську заяву в перекладі з польської у статті під заголовком: “На радість ворогам Русі” з власними коментарями та зауваженнями. Газета звинувачувала членів “Академічної громади” в тому, що вони подали різні тексти заяв до польського та українського часописів. Окрім того, редакція зауважила, що Ю. Сьокало виступатиме на святі не від імені всієї української молоді, а лише тієї, яка бере участь у святкуваннях⁴⁷. У відповідь члени академічних товариств опублікували в “Ділі” спростування, в якому детально описали перебіг аудієнції в редактора газети 17 травня⁴⁸.

Тим часом спільний наступ представників народовецького та москвофільського таборів проти національно свідомої української молоді продовжувався.

⁴⁴ В справі подій на Високім Замку. – Львів, 1898. – С. 1–2.

* “Основа” – товариство українських студентів Політехнічної школи у Львові, створене 28 березня 1898 р. Першим головою організації став Володимир Дидинський.

⁴⁵ В справі подій на Високім Замку. – С. 2–3.

⁴⁶ Там само. – С. 3–4.

⁴⁷ На радість ворогам Русі // Діло (Львів). – 1898. – 6 травня.

⁴⁸ Діло. – 1898. – 9 травня.

Шпальти газет і надалі рясніли неправдивими звинуваченнями проти студентів, які не підтримували ідеології старшого покоління. 18 травня 1898 р. у “Ділі” з’явилося звернення, яке підписали 11 українських слухачів Львівської політехнічної школи, що відмежовувалися від заяви “Академічної громади” й солідаризувалися з організаторами святкувань⁴⁹. Члени товариства “Основа” задекларували підтримку національно свідомої молоді й рішуче заперечили участь своєї делегації в ювілейному комітеті. Ці тези вони оприлюднили в газеті “Руслан” 22 травня після відмови редактора “Діла” І. Белея опублікувати їх нібито через брак місця⁵⁰.

Такий тиск із боку народовецького табору студенти вважали спробою вплинути на свідомість і поведінку молоді. Згодом в опублікованій академіками брошури “В справі подій на Високім Замку” зазначалось: “Факт, що ані комітет від себе, ані ред. «Діла» від нас заяви помістити не хотіла уважалисьмо за тероризм, яким бажано нас молодих змусити до мовчання”⁵¹.

18 травня на спільній нараді членів “Академічної громади” й “Основи” було вирішено взяти участь у запланованому ювілейному вічі в ролі глядачів і не робити жодних провокаційних дій, за винятком випадків паплюження поглядів та честі української молоді й нації загалом.

Водночас продовжувався й тиск із боку москвофілів. Останні 18 травня в газеті “Галичанин” у статті “Не пирог, а пирожитя!” відверто погрозували фізичною розправою представникам національно свідомої молоді, які братимуть участь у вічі.

Незважаючи на ці попередження, члени “Академічної громади” й “Основи” все ж були на ювілеї, який закінчився їх розгоном і побиттям. Студенти спершу пасивно спостерігали за дійством і вдалися до словесних протестів лише тоді, коли Ю. Сьокало почав виступати від імені всієї української молоді. Москвофіли, зрозумівши втрату своїх позицій, розпочали бійку. Вони кинулись на студентів і брутально їх били. Загал переслідував академіків із вигуками “бийте радикалів”, “бийте соціалістів”, “се кишенькові злодії”! Через бійку віче було припинене⁵².

Представники народовецького табору одразу ж використали цей факт, щоби звинуватити молодь у відступництві від національних ідей, радикалізмі, всіляких намаганнях зірвати святкування. Спростовуючи ці обвинувачення, члени “Академічної громади” й “Основи” 27 травня в “Ділі” оприлюднили заяву, в якій виклали правдиву картину подій. Вони також відкинули будь-які закиди про участь у радикальному русі. З цього приводу в заяві зазначалось: “...се не можливе для того, що серед одноцільної українсько-руської академічної молоді є репрезентанти різних політичних партій, що більше, навіть ті, що найбільше потерпіли, зачислювали себе до сеї партії, яку провадить д. Романчук (натурально, без консолідації); одиноким мотивом нашого поступку була українсько-руська національна ідея”⁵³.

⁴⁹ Там само. – 6 травня.

⁵⁰ В справі подій на Високім Замку. – С. 7.

⁵¹ Там само.

⁵² Там само. – С. 8–9.

⁵³ Ще в справі авантюри в часі всенародного віча // Діло. – 1898. – 15 травня.

Попри ці спростування в народовецькій та москвофільській пресі й надалі лунали звинувачення на адресу молоді. Остання продовжувала ототожнюватися з радикалами, яких одноставно звинувачували у зганьбленні “русько-української національної ідеї”⁵⁴. “Діло” всіляко намагалося спалювати ідеї радикального руху, зобразити його антиподом до народовецького. Наприклад, у статті “По ювілейних торжествах” зазначалось: “Тоді, коли народовці займалися головню національними потребами Русинів, радикали зорганізувалися яко партія соціально-економічна а з націоналізму попросту кпили собі. Коли-ж відтак народовці зачали що раз більше займатися економічними справами, радикали перекинулися в завзятих націоналів”⁵⁵.

Із протестом проти подій 19 травня, зокрема і позиції львівського студентства, виступила українська академічна молодь із Віденського університету на своїх загальних зборах 24 травня 1898 р.⁵⁶.

Звинувачення народовців пролунали і на адресу тих громадських діячів, які підтримали позиції членів “Академічної громади” й “Основи”. У пресі гостро розкритикували ювілейний вечір із приводу 50-ліття скасування панщини в Галичині, організований увечері того ж славнозвісного 19 травня заходами двох “бунтівних” студентських товариств. На ньому були присутні М. Грушевський та І. Франко, які привітали одноставність молоді в розумінні своїх політичних цілей. Зокрема І. Франко заявив, що народовці досить часто відходили від своєї мети, і лише студентство зуміло чітко й ясно сформулювати національну ідею українського народу. Зрозуміло, що після таких висловлювань І. Франко та М. Грушевський (попри їхні розбіжності в політичних поглядах) стали об’єктами гострої критики на сторінках галицької преси⁵⁷.

І. Макух у спогадах зауважив, що така “мужня позиція української студентської молоді була пересторогою для народовців у справі подальшої співпраці з москвофілами. Від того часу народовці вилікувалися зовсім від кооперації з москвофілами”⁵⁸.

Події 19 травня стали предметом розгляду на засіданні третьої секції Львівського місько-делегованого повітового суду 16 липня 1898 р. Звинувачення було висунуте проти редактора “Страхопуда” Осипа Мончаловського та члена “Друга”, студента юридичного факультету Зенона Владичина за побиття членів “Академічної громади” Павла Дурбака (студента 1-го курсу юридичного факультету), Остапа Весоловського (студента 4-го курсу юридичного факультету) і Степана Томашівського (студента філософського факультету). Однак справа була закрыта: звинувачених невдовзі відпустили, оскільки постраждалі засвідчили їх невинність⁵⁹.

Описані події ознаменували початок нового етапу в розвитку українського студентського руху в Галичині, який характеризувався консолідацією молоді навколо

⁵⁴ Ще в справі авантюри в часі всенародного віча // Діло. – 1898. – 15 травня.

⁵⁵ По ювілейних торжествах // Там само. – 27 травня.

⁵⁶ Ще в справі авантюри в часі всенародного віча // Там само. – 15 травня.

⁵⁷ Там само.

⁵⁸ Макух І. На народній службі: спогади / І. Макух – Київ: Основні цінності, 2001. – С. 31.

⁵⁹ Галичанин (Львів). – 1898. – 5 липня; 3 судової салі // Діло. – 1898. – 4 липня.

національної ідеї (Всеукраїнський студентський конгрес 1909 р. і Загальний з'їзд українського студентства 1913 р., де було створено Український студентський союз) та активізацією в боротьбі за національні права українців, особливо за створення українського університету у Львові.

Отже, упродовж 80–90-х років XIX ст. українська молодь активно долучається до політичного життя краю. Виразниками її інтересів стають студентські товариства. Однак із моменту створення вони одразу ж підпадають під ідеологічний вплив течій, які домінували в тогочасному галицькому суспільстві, – москвофільської та народовецької. Діячі старшого покоління всіляко прагнули контролювати розвиток політичної свідомості у студентства. Протягом 1880-х років академічні товариства у своїх внутрішніх і зовнішніх стосунках фактично віддзеркалювали ситуацію, яка існувала в міжнаціональних відносинах й політичному житті Галичини. Однак у наступні роки вони все активніше вливаються в боротьбу українського народу в Галичині за реалізацію його національних прав. Вже у другій половині 90-х років молодь звільняється з-під ідеологічного впливу москвофільської та народовецької течій, а студентський рух набуває самостійного вияву. Зростає рівень політичної свідомості в академічному середовищі і саме молодь стає носієм ідеї самостійності Української держави. Водночас студентство перетворюється на впливову політичну силу з чітко визначеною метою діяльності, яка на початку XX ст. починає відігравати провідні позиції в українському русі у Галичині.